

Το βιβλίο του Γιαννιά «*Νέοι Χρόνοι*», Ιστορία για την Έκτη Τάξη Δημοτικού

Ευαγγελία Κανταρτζή

Διευθύντρια του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης

info@ekedisy.gr

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται το Βιβλίο Ιστορίας ΣΤ΄ Δημοτικού «*Νέοι Χρόνοι*» του Δημητρίου Γιαννιά, το οποίο εκδόθηκε το 1947 από τον εκδοτικό οίκο του Ιωάννου Σιδέρη. Το 1947 κυκλοφόρησαν τα αναγνωστικά του 1939 χωρίς όμως τα κείμενα που προπαγάνδιζαν το μεταξικό καθεστώς και την ΕΟΝ. Ο ιδεολογικός έλεγχος των σχολικών βιβλίων συνεχίζεται να ασκείται ασφικτικά όχι μόνο στα αναγνωστικά που εκδίδονται από τον ΟΕΣΒ, όπου είναι εύκολο να ασκηθεί αλλά ακόμα και στα τετράδια και στα βοηθητικά βιβλία Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθούμε ότι αυτή είναι η περίοδος που ο Ο.Ε.Σ.Β. εκδίδει τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού και του γυμνασίου, αυτά δηλαδή που θεωρούνται διδακτικά. Σύμφωνα με τον νόμο τα βοηθητικά βιβλία τα οποία επιτρέπονται στις Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεις του δημοτικού, συγγράφονται ύστερα από σχετική προκήρυξη του Υπουργείου, κρίνονται από αρμόδιες υπηρεσίες αλλά εκδίδονται και διατίθενται στην αγορά από τους συγγραφείς ή τους εκδότες. Ο συγγραφέας του βιβλίου, Δημήτρης Γιαννιάς, έχει γράψει πολλά σχολικά βιβλία όχι μόνο Ιστορίας αλλά και Θρησκευτικών, Γεωγραφίας, Φυτολογίας, Ζωολογίας μόνος του ή με τον Γιαννάκο. Ο Γιαννιάς συνεργάστηκε κυρίως με τους εκδοτικούς οίκους Σιδέρη και Αλικιώτη. Το συγκεκριμένο βιβλίο έχει εκδοθεί από τον εκδοτικό οίκο του Σιδέρη, ο οποίος κυκλοφορεί πολλά σχολικά βιβλία την περίοδο αυτή. Στο άρθρο παρουσιάζεται ο τρόπος επιλογής του περιεχομένου του και η επιλογή της σχετικής εικονογράφησης του βιβλίου.

1. Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο

Η δεκαετία 1940-1950, η οποία αποτελεί μια από τις πιο ταραγμένες περιόδους στην ιστορία της Ελλάδας, είναι ίσως η χειρότερη δεκαετία της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Η δικτατορία του Μεταξά, ο Πόλεμος, η Κατοχή, η απελευθέρωση, ο εμφύλιος, οι κοινωνικές αντιθέσεις και οι συνέπειές τους δημιούργησαν ένα πλαίσιο το οποίο θα επηρεάσει και θα δεσμεύσει το μέλλον της Ελλάδας με τραγικές συνέπειες.

Η 4^η Αυγούστου και η εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Μεταξά ήταν το αποτέλεσμα μιας ταραγμένης περιόδου πολιτικών εξελίξεων με αλληπάλληλες αλλαγές στο πολιτικό σκηνικό. Μετά την αποτυχία των Φιλελευθέρων στις εκλογές και την παραίτηση Βενιζέλου η χώρα ταλανίζεται από πολιτική αστάθεια και εναλλαγή κυβερνήσεων μέχρι τον Μάρτιο του 1933, που σχηματίζεται κυβέρνηση από τον Τσαλδάρη, του Λαϊκού κόμματος. Μετά την παραίτησή της επιστρέφει κυβέρνηση Βενιζέλου, ακολουθούν εκλογές με οριακή νίκη του Τσαλδάρη, μεσολαβεί το αποτυχημένο κίνημα του Πλαστήρα με την πρόφαση του επερχόμενου κομμουνιστικού κινδύνου και παραδίδεται η εξουσία σε προσωρινή κυβέρνηση. Ακολουθεί το αποτυχημένο βενιζελικό πραξικόπημα της 1^{ης} Μαρτίου του 1935 και ανατροπή της κυβέρνησης από τον Κονδύλη στις 10 Οκτώβρη 1935. Ο Κονδύλης αναλαμβάνει την πρωθυπουργία, καταργεί το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας και με το γνωστό ως νόθο δημοψήφισμα επιτυγχάνει την παλινόρθωση. Ο Γεώργιος ο Β΄ επιστρέφει στην Ελλάδα και υπόσχεται συμφιλίωση και αμνηστία. Οι εκλογές στις 26 Ιανουαρίου 1936 δεν δίνουν αυτοδύναμο αποτέλεσμα και σχηματίζεται υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Δεμερτζή με αντιπρόεδρο και υπουργό Στρατιωτικών τον Ιωάννη Μεταξά. Ο αιφνίδιος θάνατος του Δεμερτζή θα οδηγήσει τον Γεώργιο να ορκίσει ως πρωθυπουργό τον Μεταξά. Με αφορμή την αναγγελία μιας 24ωρης πανελλαδικής απεργίας ο Μεταξάς

αναστέλλει βασικά άρθρα του Συντάγματος και διαλύει τη Βουλή η οποία θα ξανανοίξει, το 1946, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου είναι πλέον πραγματικότητα!

Ο Μεταξάς στην εισηγητική έκθεση για την αναστολή του Συντάγματος, προφασίζεται τον κίνδυνο από την «ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος και της αποσυνθέσεως της ελληνικής κοινωνίας από τον κομμουνισμό». Την επαναφορά της τάξης, που σύμφωνα με τον Μεταξά διαταράχθηκε, και την αποκατάσταση της ασφάλειας αναλαμβάνει το υφυπουργείο Δημόσιας Ασφαλείας με αρχηγό τον Μανιαδάκη, γνωστό για τα αντικομμουνιστικά του αισθήματα τα οποία δεν διστάζει να εκφράσει με κάθε σαφήνεια στον πρόλογο της έκδοσης της Εθνικής Εταιρείας με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Ο Κομμουνισμός στην Ελλάδα»: «Ο Κομμουνισμός... δεν είναι απλώς και μόνον ένα κοινωνικό και οικονομικόν φαινόμενον, αλλά, προπαντός, ένα ψυχικό νόσημα, το οποίο καταλαμβάνει κάθε άτομον, στερούμενον της δυνάμεως της αντιστάσεως και αυτενεργείας κατά του ανατροπέως και εκθεμελιωτού αυτού της κοινωνικής, πολιτικής και πνευματικής συγκροτήσεως της ζωής μας.

Το έργο του στην Ασφάλεια, το θεωρεί έργο σημαντικό καθώς όπως τονίζει: «Εμείς δουλεύουμε για σας. Εμείς φρουρούμε το εθνικό σύνολο και το καθαρίζουμε από ζιζάνια και τριβόλους, για να σας το παραδώσουμε τακτοποιημένο, πειθαρχημένο..»

Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου του 1936 δεν θα αφήσει αμετάβλητο το εκπαιδευτικό σύστημα που είχε διαμορφωθεί από το 1929. Ο κομμουνισμός είχε διαβρώσει και το εκπαιδευτικό σύστημα, σύμφωνα με τον δικτάτορα, από τη στοιχειώδη εκπαίδευση μέχρι και το Πανεπιστήμιο παρασύροντας την «εις την αντιπατριωτικήν λήθην των ωραίων παραδόσεων». Κάθε προσπάθεια εφεξής θα έχει ως στόχο την αποδόμηση όλων των πεπραγμένων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (Καραφύλλης, 2002).

Το καθεστώς αναγνωρίζει τον σημαντικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η εκπαίδευση για την επίτευξη των στόχων του: «*δια της Εθνικής Παιδείας να ενσταλάξη εν τη ψυχή αυτής (της νεολαίας) την αγάπην προς την Πατρίδα και την ευγνωμοσύνη και τον σεβασμόν προς την ιεράν μνήμην των ενδόξων μας προγόνων*». Ο Μεταξάς στοχεύει στην ιδεολογική διαμόρφωση των μαθητών και αυτό προσπαθεί να το επιτύχει με μια σειρά μέτρων. Η ίδρυση της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ) και η υποχρεωτική στράτευση σε αυτήν, η έκδοση του προπαγανδιστικού περιοδικού Νεολαία, η απαγόρευση λειτουργίας συλλόγων, σωματείων και ιδρυμάτων, που αποσκοπούν στην αγωγή της νεολαίας, είναι από τα πρώτα μέτρα που θεσπίζει. Ο ίδιος αναλαμβάνει την Προεδρία της Οργάνωσης και τοποθετεί ως γενικό αρχηγό της τον διάδοχο του θρόνου, Πάυλο. (Καγκαλίδου, 1999: 50).

Τον Οκτώβριο του 1938 κυκλοφορεί το περιοδικό Νεολαία, που είναι το επίσημο όργανο της ΕΟΝ. Το Υπουργείο μέσω των εκπαιδευτικών του στελεχών προτρέπει τους εκπαιδευτικούς να αγοράζουν και να διαδίδουν το περιοδικό. Είναι χαρακτηριστική η εγκύκλιος που στέλνει ο Επιθεωρητής Θεσπρωτίας Δ. Μάγος, προς τους δασκάλους της περιφέρειάς του. Σε αυτήν, ανάμεσα σε άλλα, επισημαίνει ότι «*το περιοδικό «Η Νεολαία» περιέχει ύλη κατάλληλη για τους μαθητές και θεωρείται το σπουδαιότερο μέσον για το δάσκαλο ν' αναπτύξει το θρησκευτικό, πατριωτικό και καλαισθητικό συναίσθημα των μαθητών του*» (Αγγελής, 2006).

Με μια σειρά ρυθμίσεων, οι στόχοι της ΕΟΝ διαπέρασαν το εκπαιδευτικό σύστημα. Η Τετάρτη καθιερώθηκε ως η ημέρα που υποχρεωτικά οι μαθητές παρακολουθούν τα μαθήματα της ΕΟΝ και η Οργάνωση καθίσταται υπεύθυνη για την: «*ανάπτυξιν του*

χαρακτήρας του, του θάρρους του και της αποφασιστικότητός του δια της ασκήσεως και όχι δια του πνεύματος» (Καγκαλίδου, 1999: 114).

Το μάθημα της Φυσικής Αγωγής, σε αυτό το πλαίσιο, αναβαθμίζεται και η Γυμναστική ορίζεται ως υποχρεωτικό μάθημα καθώς θεωρείται ότι η αθλητική αγωγή των νέων με την καλλιέργεια της πειθαρχίας και του ομαδικού πνεύματος συνάδει με τις ιδεολογικές επιλογές του καθεστώτος. Για να ενισχυθεί μάλιστα η εθνική και θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών, εισάγεται στο πρόγραμμα διδασκαλίας όλων των σχολείων το μάθημα της «Εθνικής και Ηθικής Αγωγής» και γίνεται ο στόχος του καθεστώτος. Το τρίπτυχο «Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια», το οποίο είχε ήδη συγκροτηθεί στην προηγούμενη χρονική περίοδο αποσαφηνίζεται ακόμα περισσότερο και αποτελεί θεμέλιο λίθο του καθεστώτος¹.

Έκτος από όλα τα μέτρα προπαγάνδας που έλαβε το καθεστώς, η δικτατορία έπρεπε να απαλλαγεί και από τους επικίνδυνους αντιπάλους της. Παράλληλα, λοιπόν, ξεκίνησαν και οι διώξεις των ανθρώπων που πρωτοστατούσαν τα προηγούμενα χρόνια στα εκπαιδευτικά δρώμενα. Συγκεκριμένα, ο Δ. Γληνός εξορίστηκε στην Ανάφη, το 1937 μεταφέρθηκε στην Ακροναυπλία και από εκεί στη Σαντορίνη. Ο Δελμούζος παραιτήθηκε στις 25 Σεπτεμβρίου 1937 από την έδρα της Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στο κείμενο της παραίτησής του προσπαθεί να αποκρούσει όσα το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου καταλόγισε στις προηγούμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τις οποίες στην ουσία αποδόμησε. Υπερασπιζόμενος, λοιπόν, τις προηγούμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις τόνισε ότι διέπονταν από εθνικά και θρησκευτικά ιδεώδη και ότι το έργο τους ήταν «βαθύτατα και ουσιαστικώτατα και εθνικόν και θρησκευτικόν και ηθικόν». Το 1936, το καθεστώς της 4ης Αυγούστου διέλυσε την ΟΛΜΕ (Μπουζάκης, 1999).

2. Εκπαιδευτική πολιτική και σχολικό βιβλίο: η ίδρυση του ΟΕΣΒ

Με την κατάληψη της εξουσίας η κυβέρνηση του Μεταξά αποφασίζει να τροποποιήσει αρχικά κάποιες διατάξεις του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου για τα διδακτικά βιβλία. Με το διάταγμα στις 31 Αυγούστου του 1936 δίνεται το περιθώριο ώστε να μπορούν να επέρχονται μεταβολές στο περιεχόμενο των διδακτικών βιβλίων. Δημιουργούνται έτσι όλες οι προϋποθέσεις για να χρησιμοποιηθούν τα σχολικά βιβλία ως όργανο ιδεολογικής προπαγάνδας. Η καθοριστική όμως νομοθετική πράξη του μεταξικού καθεστώτος είναι η ίδρυση του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων με τον Α.Ν. 952/1937 (το 1963 μετονομάζεται σε Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων).

Σκοπός του Οργανισμού είναι να εκδίδει και να διαθέτει διδακτικά και βοηθητικά βιβλία, βιβλία για τις λαϊκές βιβλιοθήκες, βιβλία για τους φοιτητές του Πανεπιστημίου και άλλων Ανωτάτων Σχολών, συγγράμματα για τους καθηγητές των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, βιβλία χρήσιμα για την Εκκλησία «*συντεινόντων εις την καθόλου ηθικήν και πνευματικήν ανάπτυξιν του Λαού*» αλλά και εικόνες, εποπτικά μέσα διδασκαλίας, έπιπλα και σκεύη (άρθρο 2).

Η διάθεση των βιβλίων γίνεται μέσω βιβλιοπωλείων για λογαριασμό του Οργανισμού. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα σχολικά βιβλία και τα εποπτικά μέσα πωλούνται στα σχολεία

¹ Σύμφωνα με τη μελέτη της Γαζή η συνθηματική αυτή φράση, η οποία αποτέλεσε τον κεντρικό τόπο της καθεστωτικής ιδεολογίας κατά τη μεταξική περίοδο και μέχρι τη μεταπολίτευση αποτελεί την τελική διευθέτηση ορισμένων βασικών εννοιών που κυριάρχησαν στις ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαμάχες και αντιπαραθέσεις μιας περιόδου που έχει τις αρχές της στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και φτάνει μέχρι τη δεκαετία του 1930 και είναι μια ιδεολογία που διαπότισε όχι μόνο την ελληνική κοινωνία αλλά και άλλα ευρωπαϊκά κράτη όπως η Ιταλία και η Γαλλία (Γαζή, 2011:19-33).

και δεν διανέμονται δωρεάν και με τους πόρους αυτούς ο ΟΕΣΒ χρηματοδοτεί διάφορες εκδηλώσεις όπως χρηματικά βραβεία στους συγγραφείς των διδακτικών βιβλίων, αγορά εποπτικών μέσων διδασκαλίας, ενίσχυση άπορων μαθητών, μαθητικές εκδρομές, ανέγερση σχολείων (άρθρο 6).

Οι προθέσεις του καθεστώτος σχετικά με τη λειτουργία του ΟΕΣΒ είναι ολοφάνερες στην εισηγητική έκθεση του Νόμου: «*εκ των σπουδαιότερων παραγόντων της αγωγής είναι και τα διδακτικά βιβλία διότι αποτελούν κύριον μέσον δι' ου επιδρά το σχολείον επί του μαθητού και διότι εκφράζουν τας αντιλήψεις του Κράτους περί του σκοπού της αγωγής*».

Ως δικαιολογία της ίδρυσης του Οργανισμού, χρησιμοποιήθηκε η ανάγκη να τακτοποιηθεί το χάος που επικρατούσε στον χώρο του σχολικού βιβλίου, να βελτιωθεί η ποιότητά τους, καθώς και να μειωθεί η τιμή τους για τους γονείς. Όμως στην πραγματικότητα η ίδρυση του Οργανισμού ήταν το ξεκίνημα του πιο αυστηρού ελέγχου της γνώσης που θα παρεχόταν στα σχολεία. Ο Μεταξάς ήθελε τον πλήρη έλεγχο του ΟΕΣΒ καθώς πίστευε: «*αν φροντίσωμεν, ώστε όλα τα βιβλία τα οποία χρησιμοποιεί η Νεολαία και τα λοιπά έντυπα να περιέχουν ύλην μορφωτικήν κι ιδία φρονηματιστικήν και ηθοπλαστικήν, επιτυγχάνομεν νέαν νίκην εις τας προσπάθειάς μας αγωγής της Νεολαίας μας*» (Κανταρτζή, 2012).

Εικόνα 1. Αναγνωστικό ΣΤ' Δημοτικού, Αθήνα: ΟΕΣΒ, 1940

Καθώς δεν είναι δυνατόν να αντικατασταθούν όλα τα βιβλία ανατυπώνονται τα παλαιά με αρκετές αλλαγές. Στα πρώτα αναγνωστικά που τυπώνονται το 1939 εμφανίζεται ολοκάθαρα το νέο πνεύμα εξυπηρετώντας κυρίως στόχους εθνικής διαπαιδαγώγησης και ιδεολογικού ελέγχου. Σε όλα τα αναγνωστικά έχουμε αλλαγές με την εισαγωγή «*κατάλληλων*» κειμένων στο εσωτερικό τους:

Πρέπει να γίνεται καλοί και πειθαρχικοί! Από σήμερα είστε μικροί στρατιώτες! Πάρτε την απόφαση και ορκιστήτε μέσα στην ψυχή σας, ότι θ' αγαπάτε την πατρίδα μας (Ταμπακοπούλου & Δρακοπούλου, 1939: 119).

«Οι νέοι Έλληνες εννοούν τώρα καλά, ότι έχουν κ' αυτοί καθήκοντα μέσα εις την κοινωνίαν, εις την οποίαν ζουν. Δι' αυτό ωργανώθησαν εις μίαν μεγάλην ομάδα, εις την Εθνικήν Οργάνωσιν Νεολαίας και ανέλαβον να προσφέρουν τας υπηρεσίας των...» (Κοντογιάννης κ. ά. 1939:202)

Όχι μόνο το περιεχόμενο αλλά και η εικονογράφηση των βιβλίων ακολουθεί τον στόχο της ιδεολογικής χειραγώγησης. Τα εξώφυλλα αλλάζουν και εμφανίζονται οι μικροί φαλαγγίτες. Οι εικόνες φαίνεται ότι λειτουργούν με στόχο όχι την αισθητική αγωγή αλλά την εθνοκεντρική κατεύθυνση (Κανταρτζή, 2002).

Συγχρόνως απαγορεύεται η κυκλοφορία 445 λογοτεχνικών βιβλίων των Καζαντζάκη, Γληνού, Σικελιανού, Παπαδιαμάντη, Μπρεχτ, Τολστόι, Γκόργκι, Σαρτρ κλπ. καθώς και κείμενα

όπως ο Επιτάφιος του Περικλή. Η λογοκρισία επεμβαίνει παντού και κανένα βιβλίο δεν εκδίδεται, αν προηγουμένως δεν λάβει έγκριση από την Επιτροπή Λογοκρισίας. Η Ειδική Ασφάλεια και η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας αναλαμβάνουν και αυτό το έργο εισβάλλοντας στις αποθήκες των εκδοτικών οίκων, κατάσχοντας όλα τα «ανατρεπτικού περιεχομένου» βιβλία αλλά και προβαίνοντας στην καύση βιβλίων. Καίγονται 752 απαγορευμένα βιβλία στο κέντρο της Αθήνας. Ο Σακελλαρίου περιγράφει το κάψιμο των προοδευτικών βιβλίων στην Αθήνα. «Αφού τα βιβλία αρπάχτηκαν από τα ράφια των βιβλιοθηκών καίγονται σε τρεις φωτιές που ανάβουν· μια στην πλατεία Συντάγματος, μια στις στήλες του Ολυμπίου Διός και μια μπροστά στην Εθνική Βιβλιοθήκη» (Σακελλαρίου, 1984).

Η στάση του Μεταξά στο γλωσσικό ζήτημα, αξίζει να διερευνηθεί, καθώς το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα, διαμορφώνοντας με τέτοιο τρόπο τους όρους, ώστε πολλοί δημοτικιστές να συνεργαστούν μαζί του ή να σιωπήσουν. Ο Μεταξάς το 1936 όρισε τη διδασκαλία της δημοτικής στις τέσσερις τάξεις του δημοτικού (από τις τρεις). Στη συνέχεια συγκρότησε επιτροπή για τη σύνταξη της γραμματικής της δημοτικής γλώσσας που προοριζόταν για τους μαθητές των τεσσάρων τάξεων του δημοτικού σχολείου. Την προεδρία της επιτροπής την αναθέτει στον Μ. Τριανταφυλλίδη, ο οποίος αυτό το διάστημα είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Μέλη της επιτροπής ορίζονται οι Κλ. Λάκωνας (ψευδώνυμο Κ. Καρθαίος), ο Θρασύβουλος Σταύρου, ο Αχιλλέας Τζάρτζανος και Βασίλης Φάβης ενώ γραμματέας ορίζεται ο Ν. Ανδριώτης.

Η γραμματική τυπώνεται το 1941 από τον ΟΕΣΒ, έτος στο οποίο πεθαίνει ο Μεταξάς. Όμως ο Μεταξάς έχει ετοιμάσει έναν πρόλογο ήδη για το βιβλίο της Γραμματικής που δείχνει πόσο σημαντικό έργο το θεωρούσε: «Την παγιοποίηση και διασφάλιση της Σχολικής Δημοτικής είναι προωρισμένη να βοηθήσει σημαντικά η Σχολική Γραμματική που θα δη το φως ως το τέλος του έτους. Με αυτή θα βεβαιωθούν τελειωτικά όσοι τυχόν αμφιβάλλουν ακόμη, ότι η γλώσσα που μιλούμε κάθε μέρα στη ζωή, έχει τους άγραφους κανόνες της, αξίους κάθε τιμής και σεβασμού. Με τη Γραμματική αυτή αποκτά το Λαϊκό Σχολείο, στη θέση της γλωσσικής αναρχίας, την γλώσσα και το ψωμί του. Η μητρική γλώσσα, ρυθμισμένη γραμματικά, θα βοηθήσει το σχολείο που παίρνει τα ελληνόπαιδα από τη ζωή, να τα ετοιμάσει καλύτερα για τη ζωή». Η αγάπη αυτή του δικτάτορα απέναντι στη δημοτική γλώσσα εμρηνεύεται ότι ο Μεταξάς θεωρούσε τη δημοτική γλώσσα ως όργανο για την πλατιά διάδοση της προπαγάνδας του καθεστώτος (Κάτσικας & Θεριανός, 2004: 139).

3. Η έκδοση του βιβλίου Ιστορίας του Γιαννιά «Νέοι Χρόνοι»

Το βιβλίο εκδόθηκε το 1947 στο ταραγμένο αυτό πλαίσιο, σε μια Ελλάδα που σπαρασσόταν ακόμα από τον εμφύλιο, με το κράτος να είναι χωρισμένο σε δυο αντίπαλα στρατόπεδα, με πληγές ανοιχτές, με ήθη εξαγριωμένα και τις συνέπειες του πολέμου νωπές. Το κλίμα αυτό δεν μπορεί να αφήσει ανεπηρέαστο το περιεχόμενο του βιβλίου.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθούμε ότι αυτή είναι η περίοδος που ο Ο.Ε.Σ.Β. εκδίδει τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού και του γυμνασίου, αυτά δηλαδή που θεωρούνται διδακτικά. Σύμφωνα με τον νόμο τα βοηθητικά βιβλία τα οποία επιτρέπονται στις Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεις του δημοτικού, συγγράφονται ύστερα από σχετική προκήρυξη του Υπουργείου, κρίνονται από αρμόδιες υπηρεσίες αλλά εκδίδονται και διατίθενται στην αγορά από τους συγγραφείς ή τους εκδότες. Είναι αξιοσημείωτο ότι την ίδια περίοδο που επικρατεί ο ελεύθερος ανταγωνισμός στα «βοηθητικά» σχολικά βιβλία του δημοτικού ο Οργανισμός έχει αναλάβει την έκδοση των σχολικών βιβλίων Ιστορίας του Γυμνασίου πιθανά γιατί θέλει να έχει τον απόλυτο ιδεολογικό έλεγχο σε ένα τόσο κρίσιμο μάθημα εθνικού φρονηματισμού. Ήδη από το σχολικό έτος 1940 τα βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου εκδίδονται από τον Ο.Ε.Σ.Β.

Επομένως, επικρατεί γενικά μια μάλλον ασαφής πολιτική στην οποία εμπλέκεται ο απόλυτος έλεγχος με τον Ο.Ε.Σ.Β. και το κρατικό μονοπώλιο αλλά και η απόλυτη ασυδοσία με τους εκδοτικούς οίκους και τον ελεύθερο ανταγωνισμό (Καψάλης & Χαραλάμπους, 2007: 114).

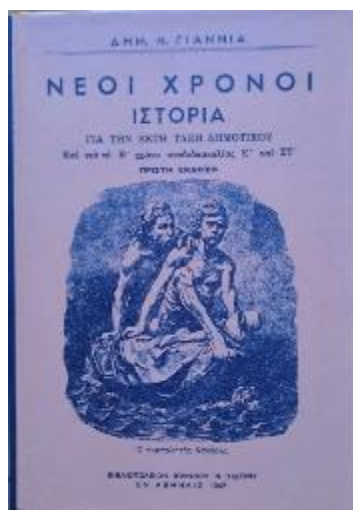
Εικόνα 2. Το εσώφυλλο του βιβλίου

Ο συγγραφέας του βιβλίου, Δημήτρης Γιαννιάς, έχει γράψει πολλά σχολικά βιβλία όχι μόνο Ιστορίας αλλά και Θρησκευτικών, Γεωγραφίας, Φυτολογίας, Ζωολογίας μόνος του ή με τον Γιαννάκο. Κάποια από αυτά τα σχολικά βιβλία του διαφημίζονται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου. Ο Γιαννιάς συνεργάστηκε κυρίως με τους εκδοτικούς οίκους Σιδέρη και Αλικιώτη. Τη δεκαετία του 50 εμφανίζεται πλέον ως ιδιοκτήτης του εκδοτικού οίκου Φως, που ειδικεύεται στις σχολικές εκδόσεις. Οι εκδόσεις του οίκου, όλες σχεδόν με τον ίδιο ως συγγραφέα ή σε συνεργασία με τον Γιαννάκο, είναι ιδιαίτερα επιμελημένες και εικονογραφούνται από τον ζωγράφο Αγήνορα Αστεριάδη. Γενικά το όνομα του Γιαννιά και του Γιαννάκου αποτελούν μια εγγύηση καθώς τα σχολικά βιβλία που κυκλοφόρησαν με το όνομά τους αποτελούν τα καλά παραδείγματα των σχολικών βοηθητικών βιβλίων. Γνωρίζουμε και μια δεύτερη έκδοση του βιβλίου Ιστορίας *Νέοι Χρόνοι* το επόμενο σχολικό έτος, 1948, στην οποία το περιεχόμενο παραμένει αυτούσιο αλλά στην έκδοση, πιο επιμελημένη, έχουν προστεθεί περισσότερες εικόνες και πίνακας περιεχομένων. Οι επόμενες γνωστές εκδόσεις του βιβλίου είναι πλέον με τον Γιαννάκο και έχουν τροποποιηθεί.

Το συγκεκριμένο βιβλίο έχει εκδοθεί από τον εκδοτικό οίκο του Σιδέρη, ο οποίος κυκλοφορεί πολλά σχολικά βιβλία την περίοδο αυτή. Ο Ιωάννης Σιδέρης, ο οποίος ξεκίνησε την εκδοτική του δραστηριότητα το 1891, έχει δημιουργήσει έναν από τους σοβαρούς εκδοτικούς οίκους με πολλές αξιόλογες συνεργασίες και σημαντικές εκδόσεις. Ανάμεσα στις γνωστές του συνεργασίες είναι αυτή με τον ποιητή Γεώργιο Δροσίνη, του οποίου η παρουσία επηρέασε την πορεία του εκδοτικού οίκου. Οι εκδόσεις Σιδέρη ασχολούνται και με το παιδικό βιβλίο, μεταφράζουν τα έργα του Ιουλίου Βερν από το 1905, και το 1930 κυκλοφορούν την πρώτη ελληνική παιδική σειρά με έγχρωμα βιβλία.

Βλέποντας το βιβλίο την προσοχή προσελκύει το χρώμα του εξωφύλλου του, ασυνήθιστο για «σοβαρό» βιβλίο Ιστορίας. Σε ένα «ροζ» φόντο, ένα λιτό εξώφυλλο στο κέντρο του οποίου κυριαρχούν δύο ασκητικές μορφές. Σύμφωνα με τη λεζάντα εικονίζεται ο πυρπολητής Κανάρης, σε έργο άγνωστου εικονογράφου.

Εικόνα 3. Το εξώφυλλο του βιβλίου

Ασυνήθιστο το θέμα με έμπνευση από τη ναυτική εποποιία του 21 καθώς τα περισσότερα εξώφυλλα των βιβλίων Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης αναζητούν έμπνευση από μάχες και πολεμικά πεδία με φουσανελοφόρους και καριοφίλια. Από τα ελάχιστα βιβλία με το ίδιο θέμα εξωφύλλου αποτελεί το βιβλίο Ιστορίας του Σακκαδάκη του Ο.Ε.Σ.Β στο οποίο εικονίζεται ο Κανάρης κατά την πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας.

Ο άλλος ήρωας του εξωφύλλου είναι άγνωστος. Και οι δύο μορφές, αινιγματικές, εκτός του πλαισίου που έχουμε συνηθίσει στα εξώφυλλα των σχολικών βιβλίων Ιστορίας. Είναι μια εικόνα ανατρεπτική που εκφράζει βαθύ στοχασμό, εγκαρτέρηση, πόνο, απόγνωση καθώς οι δυο άντρες, φαίνονται αποκομμένοι από τον κόσμο, με τη θάλασσα να τους περιτριγυρίζει και να τους απομονώνει σε έναν άλλο κόσμο. Δεν υπάρχει ηρωισμός, εθνική περηφάνια, πατριωτικές εξάρσεις στην εικόνα αυτή αλλά αντίθετα προκαλεί το αίσθημα της μοναξιάς και της μελαγχολίας. Τι είναι αυτό που αντικρίζουν άραγε οι δυο απόκοσμοι άντρες που κάνει το βλέμμα τους σκοτεινό και γεμάτο απόγνωση; Είναι ο αδελφοκτόνος πόλεμος; Είναι τα αναπάντητα ερωτηματικά;

Εικόνα 4. Ο Λόρδος Βύρων

Καθώς ξεφυλλίζουμε το βιβλίο επαναφερόμαστε στο γνωστό κλίμα που αναμένουμε από τα σχολικά βιβλία Ιστορίας. Το εσώφυλλο και η εσωτερική εικονογράφηση κινείται στο συνηθισμένο πλαίσιο. Δάφνινα στεφάνια, σημαίες, της στεριάς και της θάλασσας, που εικονίζονται σταυρωτά, και ατέλειωτη σειρά από πορτρέτα ηρώων που αποπνέουν ηρωισμό, ανδρεία και προκαλούν την εθνική ανάταση. Η εικονογράφηση του βιβλίου αποτελείται αποκλειστικά από εικόνες εθνικών ηρώων. Είναι τα ίδια πορτρέτα με τα οποία οι εκπαιδευτικοί διακοσμούν τις σχολικές αίθουσες, οι ίδιες εικόνες οι οποίες χρησιμοποιούνται και στη διακόσμηση των σχολικών εορτών.

Συνολικά στο βιβλίο υπάρχουν 19 πορτρέτα ηρώων χωρίς να αναφέρεται κάποιος εικονογράφος. Στην πρώτη εικόνα, στην οποία απεικονίζονται δυο Κλέφτες στο φυσικό τους περιβάλλον, τα βουνά, υπάρχει υπογραφή του Πέτρου Ρούμπου, αλλά δεν φαίνεται ο ίδιος να είναι ζωγράφος και των άλλων εικόνων καθώς η τεχνική και το στυλ είναι τελείως διαφορετικά. Ο Πέτρος Ρούμπος, σημαντικός ζωγράφος, είχε εικονογραφήσει πολλά αναγνωστικά αλλά κυρίως έμεινε γνωστός από το Αναγνωστικό της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του Βενιζέλου, Τα Ψηλά Βουνά². Μια σειρά εθνικών ηρώων όπως ο Λάμπρος Κατσώνης, ο Ρήγας Φεραίος, ο Πετρόμπεης, ο Γρηγόριος Ε΄, ο Αθανάσιος Διάκος, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, ο Μάρκος Μπότσαρης, ο Ανδρέας Μιαούλης, ο Παπαφλέσσας, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης αποτελούν την εντυπωσιακή εθνική διακόσμηση του βιβλίου.

Στις τελευταίες σελίδες βρίσκουμε τους πρωταγωνιστές της νεότερης πολιτικής σκηνής τον Καποδίστρια, Όθωνα, Ελευθέριο Βενιζέλο, Γεώργιο Α΄. Είναι αξιοσημείωτο όμως, ότι ενώ όλα τα έργα έχουν περίπου το ίδιο μέγεθος το πορτρέτο του Λόρδου Βύρωνα καταλαμβάνει σχεδόν όλη τη σελίδα του βιβλίου (σελ. 65) και ότι το μοναδικό μη Έλληνα πορτρέτο είναι αυτό του Ιμπραήμ που συνοδεύει το κείμενο «Ο Ιμπραήμ αποβιβάζεται στην Πελοπόννησο» (σελ. 71-72).

Εικόνα 5. Κλέφτες

² Ο Πέτρος Ρούμπος γεννήθηκε το 1873 και σπούδασε στο Πολυτεχνείο ζωγραφική με δάσκαλο τον Λύτρα και γλυπτική με δάσκαλο τον Βρούτο. Θα ασχοληθεί με εικονογράφηση βιβλίων τόσο για λόγους επιβίωσης όσο και λόγω της αγάπης του για το είδος αυτό. Ακόμα εικονογράφησε τα εξώφυλλα αρκετών περιοδικών με τα οποία συνεργαζόταν. Σύχναζε στο εργαστήριο του γλύπτη Περάκη όπου γνώρισε τους Αστεριάδη, Γεραλή, Γερμενή, Καλμούχο, καλλιτέχνες οι οποίοι ασχολήθηκαν και αυτοί με την εικονογράφηση σχολικών βιβλίων. Ο Ρούμπος έχει εικονογραφήσει τα αναγνωστικά «Τα παιδιά» των Κλεάνθους και Παπαμαύρου, την «Οδύσσεια» του Ανδρεάδη, το αναγνωστικό «Αυγή» και «Το χρυσό μου βιβλίο» των Παπαμιχαήλ και Βουτυρά, τον «Φάρο του χωριού» των Ανδρεάδη και Παπαχριστοδοπούλου, «Τα Ελληνόπουλα» και τα «Στάχια» των Πασαγιάννη και Συκώκη (MIET, 2010: 87).

Το βιβλίο του Γιαννιά ξεκινάει με Εισαγωγή, η οποία δεν υπήρχε σε άλλα σχολικά βιβλία, η οποία δίνει ξεκάθαρα το στίγμα και την ελληνοκεντρική φιλοσοφία που διέπει το βιβλίο: «Η Ελλάδα η πατρίδα μας έχει την πιο ένδοξη ιστορία από κάθε άλλη χώρα στον κόσμο. Κανένας άλλος λαός δεν δημιούργησε τόσο θαυμαστά έργα, ούτε ανέδειξε τόσους μεγάλους και φωτισμένους άντρες» (σελ. 3). Το βιβλίο με το οποίο θα διδαχθούν οι μαθητές της ΣΤ΄ τάξης την νεότερη ιστορία είναι ένα βιβλίο που θα προσπαθήσει να προβάλει το ηρωικό παρελθόν της πατρίδας, μιας πατρίδας λαβωμένης που έχει ανάγκη να στηριχθεί στην ένδοξη και μακραίωνη ιστορία της για να αποκτήσει τη λάμψη που έχει χάσει και να αναπτερώσει στις ψυχές των ελληνόπουλων τη χαμένη εθνική περηφάνια. Ας συνυπολογίσουμε ότι οι μαθητές που θα διαβάσουν το βιβλίο αυτό ήταν παιδιά που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στη δίνη του πολέμου και του εμφυλίου γνωρίζοντας μια Ελλάδα που καμία σχέση δεν είχε με το μακρινό παρελθόν της. Το μήνυμα είναι ξεκάθαρο προς τους μαθητές: μπορεί τώρα να υποφέρουμε αλλά εμείς έχουμε μια ιστορία ανώτερη των άλλων, μια ιστορία που χάνεται μέσα στον χρόνο «αρχίζοντας από τους ηρωϊκούς χρόνους και φτάνοντας με τη σειρά ως τη σημερινή εποχή» (σελ. 3), μια ιστορία που «όλοι την παραδέχονται».

Είναι ένα βιβλίο Ιστορίας που δεν μοιάζει με τα άλλα βιβλία καθώς είναι το πιο λογοτεχνικό και το πλέον συναισθηματικά φορτισμένο. Ο Γιαννιάς χρησιμοποιεί μια γλώσσα λογοτεχνίζουσα που δεν ταιριάζει σε βιβλίο επιστημονικό με αντικειμενική εξιστόρηση γεγονότων. Ο συγγραφέας επιλέγει τα εκφραστικά του εργαλεία με στόχο να δημιουργήσει συναίσθημα. Πολύ συχνή είναι η χρήση του διαλόγου μέσα στο κείμενο, τεχνική που χρησιμοποιείται κυρίως στο λογοτεχνία για να κάνει πιο ζωντανό και εκφραστικό τον λόγο. Ο συγγραφέας κατορθώνει να δώσει δραματικότητα στα ιστορικά γεγονότα και ζωντανία στην αφήγηση κινητοποιώντας με αυτό τον τρόπο την εικονοποίηση των σκηνών στη φαντασία των παιδιών. Μέσα από τον διάλογο οι ήρωες αποκτούν ζωή και μπαίνουν ενεργά μέσα στο κείμενο όπως ο Σαμουήλ.

«Ο γραμματέας του Αλή όταν έφτασε εκεί ρώτησε ειρωνικά τον Σαμουήλ:

-Και τώρα ποια τιμωρία νομίζεις καλόγερε, πως θα σε βάλει ο Πασάς, που τόσο απερίσκεπτα παραδόθηκες; -Καμιά, απάντησε ο περήφανος Σαμουήλ και τραβώντας την πιστόλα του την άδειασε στην αποθήκη με το μαρούτι» (σελ. 32).

Εικόνα 6. Γεώργιος Ανδρούτσος

Μια άλλη καινοτομία του βιβλίου είναι η παράθεση πολλών εθνικών ποιημάτων και δημοτικών τραγουδιών μέσα στα αφηγηματικά κείμενα. Για παράδειγμα στο κεφάλαιο «Οι κλέφτες και αρματολοί» (σελ. 9-10) έχει αποσπάσματα από δυο κλέφτικα τραγούδια:

*«Μάνα σου λέω δεν μπορώ τους Τούρκους να δουλεύω,
Δεν ημπορώ, δε δύναμαι, εμάλλιασ' η καρδιά μου.
Θα πάρω το ντουφέκι μου, να πάω να γένω κλέφτης,
να κατοικήσω στα βουνά και στις ψηλές ραχούλες...»*

Και παρακάτω:

*«Πασά μου έχω το σπαθί, Βεζύρι το ντουφέκι,
κάλλιο να ζω με τα θεριά, παρά να ζω με Τούρκους»*

Εκτός από τα κλέφτικα τραγούδια ο συγγραφέας δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση και στους ποιητές που θεωρούνται εθνικοί με το έργο τους. Εκτός από αποσπάσματα ποιημάτων του Ρήγα και του Σολωμού υπάρχουν, λοιπόν, ποιήματα του Βαλαωρίτη και του Ζαλοκώστα. Από τον Βαλαωρίτη υπάρχουν αποσπάσματα από τα πολύ γνωστά του ποιήματα «Φυγή»

*«Τ' άλογο! τ' άλογο! Ομέρ Βριόνη,
το Σούλι εχούμησε και μας πλακώνει.
Τ' άλογο! τ' άλογο! ακούς,
Σουρίζουν ζεστά τα βόλια τους, μας φοβερίζουν»*

Αλλά και το ποίημα που εκφωνήθηκε στα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του Γρηγορίου του Ε' στο Πανεπιστήμιο Αθηνών « Πώς μας θωρείς ακίνητος; Πού τρέχει ο λογισμός σου...»

Από τον Ζαλοκώστα χρησιμοποιεί στο κείμενο «Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος και το χάνι της Γραβιάς» το ομώνυμο ποίημα του (σελ. 47):

*«Από κρότον οργάνων βουίζει
της Γραβιάς το θουνόν αντικρύ
λάμπουν όπλα χρυσά, και λερή
φουστανέλλα μαυρίζει»*

Από τον εθνικό μας ποιητή Σολωμό χρησιμοποιεί τα αποσπάσματα από την Ωδή «Εις τον θάνατον του Λόρδου Μπάυρον» και το επίγραμμα για την καταστροφή των Ψαρών.

Και εάν τα κείμενα περιέχουν την αφήγηση των ιστορικών γεγονότων τα ποιήματα και τα δημοτικά τραγούδια μιλάνε άμεσα στις ψυχές των παιδιών. Εξάλλου όπως και οι μύθοι και οι παραδόσεις, τα τραγούδια και τα λογοτεχνικά κείμενα έχουν μια πολύ πιο ισχυρή και ασυνείδητη επίδραση στη σφυρηλάτηση των εθνικών συνειδήσεων. Η δημοτική παράδοση με τα κλέφτικα τραγούδια έχει από γενιά σε γενιά διατηρήσει στη συλλογική μνήμη ηρωικά γεγονότα και θυσίες. Η παραδοσιακή ελληνική μουσική ταυτίζεται με την ελληνικότητα, και την Ελλάδα αναδεικνύοντας τη συνέχεια στον χρόνο και στον χώρο.

Πιο συγκεκριμένα, η λαογραφία καθώς μελετά και διατηρεί τις παραδόσεις, θεωρήθηκε ένα από τα καλύτερα μέσα για τη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας. Αμέσως

μετά την ανεξαρτησία, οι πρώτοι Έλληνες λαογράφοι βασίστηκαν στη μελέτη της λαϊκής παράδοσης χρησιμοποιώντας την έννοια της πολιτισμικής συνέχειας. Η λαογραφία χρησιμοποιήθηκε για τη δημιουργία της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και για τη νομιμοποίηση του νεοσύστατου κράτους. Ιδιαίτερα μετά την έντονη διαμάχη που ξέσπασε από τις απόψεις του Φαλμεράυερ χρησιμοποιήθηκαν οι λαογραφικές μελέτες ως απάντηση στις θεωρίες του.

Δεν είναι τυχαίο ότι η δικτατορία του Μεταξά έδειχνε ιδιαίτερη προσήλωση στην διατήρηση των εθνικών παραδόσεων και την προβολή της ελληνικότητας μέσα από αυτές. Η λαϊκή τέχνη προβλήθηκε ιδιαίτερα με κριτήριο την προβολή της «ελληνικότητας». Σε αυτήν την προσπάθεια εντάσσονται οι προσπάθειες του καθεστώτος για την οργάνωση μαθημάτων χειροτεχνίας στην ΕΟΝ, με Τμήματα Λαϊκής Τέχνης στην Πανελλήνια Έκθεση της ΕΟΝ, με την ίδρυση τμήματος Λαολογίας στο Υπουργείο Παιδείας, με κείμενα που υμνούσαν το μεγαλείο της λαϊκής τέχνης, με την ίδρυση Ινστιτούτου Χωρικής Βιοτεχνίας «Ι. Μεταξάς» για τη διάδοση της λαϊκής τέχνης (Αγγελής, 2006: 51).

«Σήκω επάνω Ελληνική Νεολαία!. Μόνον μέσα εις τας εθνικάς παραδόσεις θα επανεύρης τον προορισμόν σου. Μόνον μέσα εις τον Ελληνικόν πολιτισμόν θα επανεύρης τα ιδανικά σου και τα όνειρά σου» (Από λόγο του Μεταξά ο οποίος εκφωνήθηκε στις 10-8-1936 στο Εθνική Εταιρεία 1937: 11).

Εικόνα 7. Σελίδα από το εσωτερικό του βιβλίου στην οποία εμφανίζονται και οι σχετικές εργασίες για το σχετικό μάθημα

Μέσα στο βιβλίο του Γιαννιά ενισχύεται και τονίζεται η αξία της παράδοσης και με τη βοήθεια των εργασιών που προτείνει το βιβλίο καθώς πολλές από τις προτεινόμενες εργασίες έχουν σχέση με τη γνωριμία των παιδιών με τη λαϊκή παράδοση. Για παράδειγμα σε μια από τις εργασίες προτείνεται να συγκεντρώσουν οι μαθητές δημοτικά τραγούδια για τον Λάμπρο Κατσώνη ή για τους Σουλιώτες. Ας μη ξεχνάμε ότι το βιβλίο απευθύνεται σε μαθητές του δημοτικού σχολείου με κύριο στόχο όχι τόσο την επίτευξη γνωστικών στόχων όσο τον εθνικό τους φρονηματισμό. Για να μιλήσει, λοιπόν, στις ψυχές των παιδιών πρέπει να λειτουργήσει στο θυμικό τους.

Στο σημείο αυτό επιλέξαμε να δούμε πώς προβάλλεται μέσα στο βιβλίο αυτό ένας από τους «εθνικούς μύθους» που απασχόλησε, συζητήθηκε εκτενώς δημιουργώντας έντονες αντιπαραθέσεις, το «Κρυφό σχολειό».

Τα σχετικά με το Κρυφό σχολειό περιλαμβάνονται στην Ενότητα «Οι Έλληνες μετά την υποδούλωση» όπου υπάρχει το σχετικό κεφάλαιο «Η Παιδεία στα χρόνια της σκλαβιάς» (σελ. 15-17). Το κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο μέρη, στο πρώτο με τίτλο *Τα κρυφά σχολεία* αρχίζει αποδίδοντας το κλείσιμο των σχολείων στους Τούρκους καθώς ήθελαν με τη διαταγή τους για κλείσιμο των σχολείων «να σβύσουν με τον καιρό τον ελληνισμό κρατώντας τον μέσα

στο σκοτάδι της αμάθειας» (σελ. 15). Είναι μια ερμηνεία που δεν υπήρχε στα προγενέστερα σχολικά βιβλία Ιστορίας και που αποδίδοντας στον «αλλόθρησκο άλλο» τη στόχευση αυτή στην ουσία αναβιώνει τα εθνικά στερεότυπα για τους προαιώνιους εχθρούς.

Στη συνέχεια αναδύεται και τονίζεται ο ρόλος της εκκλησίας με ιδιαίτερα συναισθηματικά φορτισμένες εκφράσεις:

«Στα απόκεντρα χωριά και στα μοναστήρια οι παπάδες και οι καλόγεροι συγκέντρωναν κρυφά τα δυστυχισμένα ελληνόπουλα στους νάρθηκες των εκκλησιών για να τους μεταδώσουν τα λίγα φώτα, που ήξεραν. Τις νύχτες με το φεγγάρι πήγαιναν στα κρυφά αυτά σχολεία τα παιδάκια από τα γύρω χωριά για να μάθουν τα λίγα γράμματα. Το τρεμάμενο φως του κανδηλιού μισοφώτιζε το νάρθηκα και έχυne το μυστήριό του στις τρυφερές ψυχές των μικρών μαθητών. Μα συνάμα τους γεννούσε τον πόθο και τη λαχτάρα να ιδούν μια μέρα την πατρίδα τους ελεύθερη» (σελ. 15).

Όχι μόνο αποδίδεται λοιπόν στην εκκλησία η διατήρηση της γλώσσας αλλά αναγνωρίζεται σε αυτήν και εθνικός ρόλος, η ενστάλαξη, δηλαδή, και εγχάραξη της εθνικής συνείδησης με την ανάληψη της προετοιμασίας των μικρών ελληνόπουλων για τον αγώνα της ανεξαρτησίας.

Στο δεύτερο μέρος με τίτλο *Τα πρώτα ελληνικά σχολεία* βρισκόμαστε στον 17^ο αιώνα, η κατάσταση είναι διαφορετική και σε πλήρη αντίθεση με τους πρώτους αιώνες: «Έτσι πέρασαν 200 χρόνια πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό σκοτάδι, όπως λέει ο ποιητής Πολέμης» (κάνοντας βέβαια αναφορά στο πασίγνωστο ποίημά του) και οι Τούρκοι άρχισαν να «φέρνωνται κάπως καλλίτερα» με αποτέλεσμα οι πλούσιες κοινότητες των Ελλήνων στα Ιωάννινα, Αθήνα, Λειβαδιά, Πάτμο, Χίο, Θεσσαλονίκη να αρχίσουν να ανοίγουν σχολεία. Ανάμεσα στα πιο φημισμένα σύμφωνα με το βιβλίο είναι η Αθωνιάδα Σχολή στο Άγιο Όρος, η Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη και η Ζωσιμαία Σχολή στα Ιωάννινα. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο συγγραφέας αναφέρει τα σχολεία που είχαν δημιουργηθεί στον ελληνικό χώρο και συνεχίζει και με τους δασκάλους που δίδαξαν σε αυτά. Η μόνη απλοϊκή ερμηνεία που δίνεται αποδίδεται πάλι στους άλλους, που, άγνωστο για ποιο λόγο, άρχισαν να αλλάζουν συμπεριφορά προς το καλύτερο.

Σε αυτά τα σχολεία, αναφέρει, ότι δίδαξαν ονομαστοί δάσκαλοι όπως «ο Παναγιώτης Παλαμάς, ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Νικηφόρος Θεοτόκης, ο Αθανάσιος Ψαλίδας, ο Νεόφυτος Βάμβας, ο Άνθιμος Γαζής, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος, ο Κωνσταντίνος Κούμας και άλλοι» (σελ. 16). Ο πιο ονομαστός βέβαια ο Αδαμάντιος Κοραής στον οποίο αφιερώνεται ιδιαίτερο κεφάλαιο και του οποίου η σημαντικότητα ενισχύεται και από την ύπαρξη του πορτρέτου του. Χρησιμοποιώντας ένα ασύνδετο σχήμα για την αναφορά των λογίων που δίδαξαν στις ονομαστές σχολές στην ουσία ο συγγραφέας συσκοτίζει τις διαφορετικές χρονικές αφετηρίες και ιδεολογικές τους καταβολές (Αθανασοπούλου, 2008:252).

Τελειώνει με το συμπέρασμα ότι «Το ελληνικό έθνος στο διάστημα της σκλαβιάς δεν έμεινε τελείως στην απάθεια και στην ησυχία, αλλά καλλιεργούσε και ωργάνωνε όλες εκείνες τις δυνάμεις του, που θα το βοηθούσαν να ξαναβρή την ελευθερία του» (σελ. 17). Μάλιστα οι προσπάθειες, σύμφωνα με το βιβλίο ήταν κοινές, καθώς όλοι προετοίμαζαν τον κοινό στόχο: «οι κλέφτες με τους αρματολούς και η ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, οι κοινότητες, οι Φαναριώτες και τα σχολεία με τους διδασκάλους του γένους όλοι αυτοί οι παράγοντες δυνάμωσαν και θέρειψαν την αντίσταση του έθνους μας εναντίον του κατακτητή και το προετοίμασαν για την επανάσταση» (σελ. 17). Αγνοώντας τις έντονες ιδεολογικές αντιπαραθέσεις εμπόρων, ναυτικών, Φαναριωτών είναι έκδηλη η προσπάθεια του συγγραφέα να τονίσει την ομόνοια όλων των συμμετεχόντων. Είναι μια αγωνία που διατρέχει όλο το βιβλίο η προσπάθεια να αναδειχθεί ότι οι Έλληνες ότι κατάφεραν το

κατάφεραν ενωμένοι και μονοιασμένοι: «οι Έλληνες ενωμένοι νίκησαν τους βαρβάρους Πέρσες», «ο ελληνισμός αδελφωμένος» (σελ. 3), «οι σκλαβωμένοι Έλληνες ζούσαν αγαπημένοι» (σελ. 13).

Ανάμεσα στις εργασίες που δίνει το βιβλίο είναι και να απαντήσουν στο ερώτημα αν «Τα κρυφά σχολεία ωφέλησαν το έθνος;» και ως προτεινόμενοι τίτλοι εκθέσεων «Η μεγάλη του γένους σχολή» και «οι διδάσκαλοι του γένους».

Πώς πέρασε όμως στην εθνική ιστοριογραφία ο μύθος του «Κρυφού σχολείου», ένας από τους πιο ανθεκτικούς εθνικούς μύθους;

Χωρίς να αμφισβητείται ο σημαντικός ρόλος της Εκκλησίας στην εκπαίδευση οι ιστορικές πηγές και μαρτυρίες για την ύπαρξη κρυφών σχολείων στην περίοδο της τουρκοκρατίας δεν επιβεβαιώνουν την ύπαρξη και τη λειτουργία τους όπως αυτή τους αποδίδεται. Δύο πολλοί σημαντικοί ερευνητές, ο λόγιος και χρονογράφος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Μανουήλ Γεδεών και ο ιστοριοδίφης Γιάννης Βλαχογιάννης δεν αναφέρουν καμία σχετική μαρτυρία. Χαρακτηριστικά είναι, ακόμα, τα λόγια του Νεόφυτου Βάμβα, κληρικού και δασκάλου του Γυμνάσιο της Χίου, το 1820 σε χρόνο πολύ πρόσφατο με τα γεγονότα: «*Είτε από αδιαφορία είτε ως αρχή, η Υψηλή Πύλη ποτέ δεν εναντιώθηκε στην αναγέννηση των γραμμάτων στην Ελλάδα.* (Αγγέλου, 1997: 24).

Ο θρύλος του κρυφού σχολείου καλύπτει την περίοδο ενός αιώνα και πλέον μετά την άλωση, δηλαδή τα πρώιμα χρόνια της τουρκοκρατίας, στα οποία είναι φυσικό να μην υπάρχει οργανωμένη στοιχειώδης εκπαίδευση. Οι περισσότεροι λόγιοι έχουν καταφύγει στη Δύση, επικρατεί οικονομική παρακμή και το ηθικό των Ελλήνων δεν είναι στην καλύτερη κατάσταση. Ο αναλφαβητισμός του χριστιανικού πληθυσμού αυξάνεται κατακόρυφα. Εξακολουθούν να λειτουργούν σε ορισμένες πόλεις, με πρώτη την Αδριανούπολη, κάποια σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης αλλά η ποιότητα της εκπαίδευσης που παρέχεται είναι πολύ χαμηλή και οι περισσότεροι μαθητές μαθαίνουν μόνο να διαβάζουν και να γράφουν. Σε αυτές τις αιτίες πρέπει να αποδοθεί περισσότερο η έλλειψη οργανωμένων σχολείων (Πατρινέλης, 1974: 368-370).

Από τα τέλη του 16ου αιώνα, που αρχίζουν να υπάρχουν επίσημες μαρτυρίες για την κατάσταση της ελληνικής παιδείας, βεβαιώνεται η ίδρυση και λειτουργία ελληνικών σχολείων. Μια εξαιρετική μαρτυρία για τα σχολεία που λειτουργούσαν στην υπόδουλη Ελλάδα δίνει το «*Λεξικόν Τετράγλωσσον*» που εκδίδει στη Βενετία το 1757 ο Γεώργιος Κωνσταντίνου στο οποίο παρατίθεται κατάλογος με τα 36 κυριότερα σχολεία που λειτουργούσαν στον ελληνικό χώρο και παράλληλα δημοσιεύεται το πρόγραμμα σπουδών τους.

Μια από τις πιο αναλυτικές μελέτες για την κατάσταση των ελληνικών γραμμάτων, από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι το 19ο αιώνα, είναι του Ματθαίου Παρανίκα το 1867, στην οποία δεν γίνεται καμία αναφορά στην ύπαρξη κρυφών σχολείων. Αντίθετα αναφέρονται πολλές μαρτυρίες για τα σχολεία που λειτουργούσαν σε πολλές περιοχές της Ελλάδας. Πληροφορίες για την ίδρυση σχολείων δίνουν ακόμα ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, (1932:164-166) και ο Τρύφων Ευαγγελίδης (1936). Εξάλλου, και το βιβλίο Ιστορίας του Γιαννιά αναφέρει ότι από τον 17^ο αιώνα αρχίζουν και λειτουργούν οι Μεγάλες Σχολές, ανάμεσα σε αυτές και η Πατριαρχική Σχολή, που ιδρύθηκε ένα έτος μετά την άλωση Καραφύλλης, 2001).

Όταν αρχίζει η οργάνωση των πρώτων υποτυπωδών σχολείων, χρέη δασκάλων έχουν πράγματι συνήθως οι κληρικοί, καθώς αυτοί μόνο έχουν στοιχειώδη μόρφωση και συνήθως, αυτοί που μάθαιναν γράμματα, ήταν όσοι θα ακολουθούσαν το επάγγελμα του κληρικού αφού η μόρφωση δεν εξυπηρετούσε καμία άλλη σκοπιμότητα την εποχή εκείνη. Η έλλειψη,

επίσης, κατάλληλων οικημάτων για την ίδρυση σχολείων, έχει ως αποτέλεσμα τη λειτουργία τους στους χώρους των εκκλησιών ή των μοναστηριών.

Όπως αναφέρει ο Γεδεών, υπήρχαν σχολεία «είτε εις τους των ναών νάρθηκας, είτε εις τι κελλίον μικρού ή μεγάλου μοναστηρίου, είτε εις τον οικισμόν, όπου διέμενεν ο παπάς χωρίου». Πολύ συχνά οι μαθητές μαζεύονταν στο νάρθηκα των εκκλησιών και σε κελιά για να διδαχθούν τα «κολυβογράμματα» (Πατρινέλης, 1974: 369). Σύμφωνα με τον Χασιώτη τα σχολεία αυτά ήταν τα «κοινά» σχολεία ή των «ιερών γραμμάτων» παρόμοια με αυτά τα οποία λειτουργούσαν και μετά την απελευθέρωση. Ακόμα και ως σχολικά βιβλία χρησιμοποιούνται εκκλησιαστικά βιβλία όπως η Οκτώηχος, το Ψαλτήρι ή η Σύνοψη, γεγονός που συνδέει την εκπαίδευση ακόμα περισσότερο με την Εκκλησία. Όλα αυτά συνέτειναν ώστε να διατηρηθεί στη μνήμη των Ελλήνων μια εκπαίδευση που ήταν συνυφασμένη με την Εκκλησία και είχε θρησκευτικό χαρακτήρα.

Πράγματι, η συνεισφορά της Εκκλησίας στη διατήρηση και τη συνοχή του ελληνικού έθνους είναι αναμφισβήτητη. Ο Αγγέλου, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* αλλά και στο βιβλίο του «*Το κρυφό σχολειό. Χρονικό ενός μύθου*», αναφέρει πως στο 1593, στη Μεγάλη Σύνοδο της Εκκλησίας, αποφασίστηκε ότι η Εκκλησία πρέπει να αναλάβει πρωτοβουλίες για την οργάνωση της εκπαίδευσης. Είναι η αρχή μιας προσπάθειας της Εκκλησίας, η οποία συνεχίζεται και από τον Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη, ο οποίος και θα αναθέσει τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας στον Θεόφιλο Κορυδαλλέα, εγκαινιάζοντας την εποχή του «θρησκευτικού» ουμανισμού ή δημοτικισμού.

Η θρησκευτική πίστη, είναι γεγονός, ότι αποτέλεσε πηγή έμπνευσης στον αγώνα της ανεξαρτησίας και οι τελετουργίες και τα σύμβολα της θρησκείας χρησιμοποιήθηκαν για να συσπειρώσουν και να παρακινήσουν το έθνος. Στο πρόσωπο του Πατριάρχη ο λαός έβρισκε, εκτός από θρησκευτικό στήριγμα και προστασία, και τη συλλογική εθνική ενότητα. Τα θρησκευτικά σύμβολα λειτούργησαν και ως εθνικά σύμβολα. Οι θρησκευτικές εορτές όπως η Ανάσταση,³ οι ύμνοι, τα αναστάσιμα τροπάρια και οι δεήσεις είχαν αποκτήσει συμβολικό νόημα και αξία. Μέσα από τον εορτασμό των θρησκευτικών εορτών ενισχύθηκε η συνοχή του ελληνικού έθνους Αυτό είναι και το νόημα που πολλοί μελετητές αποδίδουν στο κρυφό σχολειό. Ένα νόημα που αναδεικνύει τον ρόλο που διαδραμάτισε η Εκκλησία στην προετοιμασία του αγώνα της ανεξαρτησίας (Λουκάτος, 1975:448).

Το κρυφό σχολειό φαίνεται να σχηματοποιήθηκε στη νεοελληνική ιστορική συνείδηση κατά τα μεταπελευθερωτικά χρόνια. Οι αναφορές αρχίζουν και πληθαίνουν τα επόμενα χρόνια αλλά οι μαρτυρίες είναι όλες μεταγενέστερες. Φαίνεται ότι εξυπηρετούν λόγους εθνικής σκοπιμότητας καθώς το νέο έθνος προσπαθεί να αποκτήσει εθνική συνείδηση και ταυτότητα αλλά συνάμα να αποκτήσει και την εύνοια των δυτικών με την αφύπνιση φιλελληνικών αισθημάτων. Εξάλλου, επηρεασμένοι και από το πνεύμα του διαφωτισμού οι δυτικοί, έδιναν προβάδισμα στην παιδεία και αντιμετώπιζαν με ευνοϊκή διάθεση τους Έλληνες, οι οποίοι με κίνδυνο και θυσίες, υπό το ζυγό των αλλόθρησκων κατακτητών, διψούσαν για μάθηση. Σύμφωνα με τον Αγγέλου, ο θρύλος του κρυφού σχολειού χρησιμοποιήθηκε στη ρητορεία των μετεπαναστατικών πολιτικών προκειμένου να ενισχυθεί η προώθηση του αλυτρωτισμού και της Μεγάλης Ιδέας (Αγγέλου, 1975).

³ «Η κατ' εξοχήν όμως επαναστατική θρησκευτική ημέρα των Ελλήνων στα χρόνια της σκλαβιάς, ήταν η Λαμπρή. Τα "/> «Αναστήτω ο Θεός και διασκορπισθήτωσαν οι εχθροί αυτού», ή τα «συνέτριψας μοχλο, που σύς αιωνίους» και», αλλά περισσότερο από όλα το χιλιετραγουδημένο «Χριστός Ανέστη» (με τους κρότους, ή αργότερα τους πυροβολισμούς, που το συνόδευαν) ήταν η ελπιδοφόρα και νικητήρια ιαχή του Έθνους επί αιώνες, που συνόδευε κάθε χρόνο την ανανεούμενη αλληγορική ευχή του «Καλή Ανάσταση»» (Λουκάτος, 1975: 448).

Στα μετεπαναστατικά χρόνια, η συνέχιση του μύθου είναι εύκολη, με τη συνδρομή πλέον και της τέχνης. Ο Γύζης, με τον ομότιτλο πίνακα, ο οποίος δίνει έμπνευση στο γνωστό ποίημα του Πολέμη, (απ' έξω μαυροφόρ' απελπισιά, πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό σκοτάδι, και μέσα στη θολόκτιση εκκλησιά, στην εκκλησιά που παίρνει κάθε βράδυ την όψη του σχολείου, το φοβισμένο φως του καντηλιού τρεμάμενο τα ονείρατα αναδεύει, και γύρω τα σκλαβόπουλα μαζεύει) και το παιδικό τραγούδι «Φεγγαράκι μου λαμπρό» χρησιμοποιούνται ως τα βασικά επιχειρήματα της ύπαρξης του κρυφού σχολείου συντηρώντας, έτσι, το μύθο.

Το θέμα πιθανά δεν θα ήταν τόσο σημαντικό και θα ήταν ένας από τους μύθους, που ο κάθε λαός χρησιμοποιεί στην πορεία εύρεσης της εθνικής του ταυτότητας, αν δεν συνδεόταν με αντιδράσεις που αναβίωσαν με την έκδοση του βιβλίου Ιστορίας της ΣΤ' τάξης της Μαρίας Ρεπούση καθώς ένα από τα επιχειρήματα, που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον του βιβλίου, είναι και η μη αναφορά στην ύπαρξη του κρυφού σχολείου.

Είναι αξιοσημείωτο, όμως, ότι στο βιβλίο «Στα νεότερα χρόνια, Ιστορία ΣΤ' δημοτικού», (ΟΕΔΒ, Αθήνα 2009), που δόθηκε στην κυκλοφορία έως να εκδοθεί νέο βιβλίο υπάρχει η εξής αναφορά: «Οι πλούσιες παροικίες πρόσφεραν πολλά στον ελληνισμό. Διέθεταν χρήματα για να γίνουν σχολεία» (σελ. 32). «Ξεχωριστό ενδιαφέρον έδειχνε η κοινότητα για την παιδεία. Πολλά σχολεία ιδρύθηκαν και λειτούργησαν τότε με δαπάνες των κοινοτήτων» (σελ. 37). «Τα πρώτα σχολεία ιδρύθηκαν με τη φροντίδα της εκκλησίας. Παπάδες και καλόγεροι, κυρίως, προσπαθούσαν σ' εκείνα τα δύσκολα χρόνια να μάθουν στα παιδιά λίγα γράμματα μέσα από τα βιβλία της εκκλησίας. Αυτό φαίνεται πως δημιούργησε το θρύλο για «το κρυφό σχολειό», ότι δηλαδή τα σχολεία σε κάποια εποχή λειτούργησαν κρυφά, επειδή οι Έλληνες φοβούνταν τους Τούρκους» (σελ. 55).

Τι λέει το σημερινό βιβλίο Ιστορίας που διδάσκονται οι μαθητές της ΣΤ' τάξης; «αρκετοί από τους **δασκάλους του Γένους** ήταν ή έγιναν αργότερα κληρικοί. Κάποιοι σπούδασαν στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα ενώ άλλοι στα Ιόνια Νησιά, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στο εξωτερικό. Οι δάσκαλοι του Γένους δίδασκαν σε ναούς, σε σχολεία και σε δημόσιους χώρους... Με το έργο τους βοήθησαν στην ίδρυση σχολείων και την τόνωση της ελληνικής παιδείας, στην *ιδεολογική προετοιμασία της Μεγάλης Επανάστασης του 1821* και στην ανάπτυξη του *Φιλελληνισμού* στη Δύση». Όμως δεν παραλείπει να αναφέρει στη στήλη «Ματιά στο παρελθόν» τα περί του Κρυφού Σχολείου ως εξής: «Την πρώτη περίοδο μετά την Άλωση, τα γράμματα και οι τέχνες οπισθοδρόμησαν. Επίσης, μειώθηκαν δραστικά αυτοί που αποκτούσαν σχολική μόρφωση και περιορίστηκαν σε όσους θα γίνονταν κληρικοί. Για τον λόγο αυτό, τα ελληνικά γράμματα διδάσκονταν κυρίως στις εκκλησίες ή στα μοναστήρια, από δασκάλους ιερωμένους. Αυτές οι δύσκολες συνθήκες αποτυπώθηκαν στην εθνική συλλογική μνήμη, κατά τον 19^ο αιώνα, με τη μορφή της δραματικής εικόνας του Νικολάου Γύζη «το Κρυφό Σχολειό» και το ομότιτλο ποίημα του Ιωάννη Πολέμη (1899). Αργότερα, από τον 17^ο αιώνα και έπειτα, η ακμή του εμπορίου έδωσε ώθηση και στο ζήτημα της εκπαίδευσης. Έτσι αυξήθηκε ο αριθμός των σχολείων, ιδιαίτερα μάλιστα των κοσμικών σχολείων, τα οποία λειτούργησαν πλέον στο πλαίσιο του κοινοτικού θεσμού, υπό την εποπτεία των προεστών κάθε τύπου»

Σύμφωνα με τους Μπουζάκη και Κανταρτζή στα σχολικά βιβλία της μεταπολίτευσης το «κρυφό σχολειό» παρουσιάζεται ως θρύλος: «μεταπολιτευτικά, με την ομαλοποίηση του πολιτικού τοπίου με την αναγνώριση του ΚΚΕ αλλά κυρίως με την ενσωμάτωση της χώρας στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, αργά αλλά σταθερά, οι θετικές εξελίξεις αρχίζουν να αποτυπώνονται και στα βιβλία σχολικής ιστορίας, η οποία δείχνει σημάδια εναρμόνισης με την επιστημονική ιστορία. Στο πλαίσιο αυτό, από περίοδο σε περίοδο στα βιβλία σχολικής ιστορίας, γραμμένα πλέον στη δημοτική, αρχίζουν να μειώνονται οι σιωπές, οι

διαστρεβλώσεις και οι παραχαράξεις όχι πάντοτε χωρίς συγκρούσεις...Έτσι, οι μαθητές στα σημερινά βιβλία σχολικής ιστορίας θα βρουν ελάχιστα πλέον αφηγήματα για μύθους» (Μπουζάκης & Κανταρτζή, 2019).

Σύμφωνα μάλιστα με την Αθανασοπούλου το κρυφό σχολείο θα πρέπει να χρησιμοποιείται διδακτικά αλλά με όρους ιστορικούς: «θα μπορούσε να διδάξει πολλά πράγματα από το πώς διαμορφώνεται ένας ιστορικός μύθος, για τα όρια μεταξύ ιστορικής πραγματικότητας και μυθολογίας, για τη διάκριση γεγονότος-ερμηνείας, για την υποκειμενικότητα και τη σχετικότητα των μαρτυριών, για τη διαμεσολάβηση της ιστορικής πραγματικότητας από την ιδεολογία και τις ιδεολογικές σκοπιμότητες, για την ίδια την πεμπτούσια του εθνορομαντικού «ιστορισμού» που συνενώνει ιστορία και λογοτεχνία, την τέχνη, την πολιτική και την επιστήμη στην υπηρεσία μια ενοποιητικής ιδεολογίας, του εθνικισμού» (σελ. 262).

Ο Γιαννιάς στο βιβλίο του χρησιμοποιεί όλα τα βασικά συστατικά για την ανάδειξη της εθνικής εποποιίας σε μια χρονική περίοδο που η χώρα και οι μικροί μαθητές το έχουν ανάγκη: Η αδιάσπαστη συνέχεια του έθνους, η ενότητα και η ομοψυχία του έθνους, η ανωτερότητά του απέναντι στους «άλλους» τα ιδιαίτερα ανώτερα χαρακτηριστικά της φυλής που λειτουργούν ως πρότυπα άξια μίμησης. Οι όποιες αποτυχίες, με την ερμηνεία που δίνει το βιβλίο, οφείλονται κυρίως στους άλλους, στις μεγάλες δυνάμεις και στους συμμάχους που μας παρατάνε.

Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο τελειώνει το βιβλίο: «Από τον πόλεμο αυτό (τον Β΄ Παγκόσμιο) η πατρίδα μας βγήκε εντελώς καταστραμένη. Θυσίασε για τη νίκη τα πάντα, μα οι δυνατοί της σύμμαχοι δεν την αντάμειψαν, όπως άξιζε. Μόνο μας έδωσαν τα Δωδεκάνησα, που τα κατείχαν οι Ιταλοί».

Είναι ένα βιβλίο που προσπαθεί να τσιμπήσει τα συναισθήματα λειτουργώντας κυρίως στο θυμικό χρησιμοποιώντας άφθονη συναισθηματική ρητορεία που ενισχύεται από τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί. Μέσα στο πλαίσιο αυτό είναι αναμενόμενο ότι θα χρησιμοποιήσει και τους εθνικούς μύθους για να προκαλέσει τη συναισθηματική φόρτιση που είναι αναγκαία. Το βιβλίο αποτελεί ένα ευχάριστο λογοτεχνικό ανάγνωσμα κυρίως παρά ένα επιστημονικό βιβλίο ιστορίας.

Είναι νωρίς ίσως ακόμα για ψύχραιμη ματιά και κριτική θέαση των γεγονότων!

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αγγελής, Β. (2006). *«Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...»*. Μαθήματα Εθνικής Αγωγής και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 51.
- Αγγέλου, Α. (1975). *Η εκπαίδευση. Η Αναγέννηση του Ελληνισμού (1669-1821)*. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΑ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Αθανασοπούλου, Α. (2008). «Σκοτάδι πνευματικό σκέπασε την Ελλάδα...». Διαβάζοντας για την παιδεία επί Τουρκοκρατίας στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στο Ανδρέου, Α. (επιμ.). *Η διδακτική της ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*. Αθήνα: Μεταίχιμο, 233-268.
- Γαζή, Ε. (2011). *Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια. Ιστορία ενός συνθήματος 1880-1930*. Αθήνα: Πόλις.
- Γεδεών, Μ. (1976). *Η πνευματική κίνηση του Γένους κατά τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα*. Αθήνα: Ερμής. (εκδοτική φροντίδα Α. Αγγέλου & Φ. Ηλιού).
- Γκόλια, Π. (2003). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων μαθητών στην ΕΣΣΔ (1917-1938). Προπαγάνδα και ιδεολογική χειραγώγηση*. Θεσσαλονίκη: Α. Σταμούλη.

- Ευαγγελίδης, Τ. (1936). *Η παιδεία επί τουρκοκρατίας (Ελληνικά σχολεία από της αλώσεως μέχρι Καποδιστρίου)*, τόμος 1 και 2. Εν Αθήναις: Α.Π. Χαλκιοπούλου.
- Καγκαλίδου, Ζ. (1999). *Εκπαίδευση και πολιτική. Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 75, 1ο μέρος, 30-34.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 76, 2^ο μέρος, 44-50.
- Κανταρτζή, Ε. (2002). *Ιστορική Αναδρομή της Εικονογράφησης των Παιδικών και Σχολικών Βιβλίων*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κανταρτζή, Ε. (2002). Το θεματικό περιεχόμενο της εικονογράφησης των αλφαβηταρίων (1930 μέχρι σήμερα)., *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 129, 239-256.
- Κανταρτζή, Ε. (2010). Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική: ίδρυση και λειτουργία του ΟΕΣΒ από το 1937 έως το 1981. Στο Κ. Μαλαφάντης, Ν. Ανδρεαδάκης, Δ., Καραγιώργος, Γ. Μανωλίτσης & Β. Οικονομίδης (επιμ.). *7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο. Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Α' τόμος*. Αθήναι: Διάδραση.
- Κανταρτζή, Ε., (2024). Το Βιβλίο Ιστορίας «Νέοι Χρόνοι» του Νικ. Δημητροκάλλη (1950) *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 4(2), 56-69, <https://doi.org/10.26220/cul.5015>
- Κανταρτζή, Ε. (2024) Το 1821 στα βιβλία Ιστορίας: Το παράδειγμα του Βιβλίου Ιστορίας «Νέοι Χρόνοι» του Νικόλαου Δημητροκάλλη (1950) , *MusEd, Μουσείο, Σχολείο, Εκπαίδευση*, 4(1), 172-186, <https://museum-education.weebly.com/>
- Κανταρτζή, Ε. (2024)., Το βιβλίο του Χάρακα Ιστορία Νέας Ελλάδος, 1936, *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 4(1), <https://doi.org/10.26220/cul.4775>
- Κανταρτζή, Ε. (2023). Το βιβλίο Ιστορίας των Χωραφά και Ποταμιάνου. *Νέα Ελληνική Ιστορία, Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 3 (5), 38-53. <https://doi.org/10.26220/cul.4597>
- Κανταρτζή, Ε. (2023). Τα σχολικά βιβλία ιστορίας: συγκροτώντας την εθνική μας ταυτότητα, *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 3 (4), 95-107. <https://doi.org/10.26220/cul.4620>
- Καραφύλλης, Α. (2001). «Κρυφό σχολειό»: Ο 'ρομαντικότερος μύθος' της νεοελληνικής ιστορίας και εκπαίδευσης. *Τα Εκπαιδευτικά*, 59-60, 22-130.
- Καραφύλλης, Α. (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*. Αθήνα: Κριτική.
- Κάτσικας, Χ. & Θεριανός, Κ. (2004). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης από την ίδρυση του Νεοελληνικού κράτους μέχρι το 2004*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Καψάλης, Α. & Χαραλάμπους, Δ. (2007). *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Κοντογιάννης, Δ., Κοντόπουλος, Ν., Νιρβάνας, Π. & Ζήσης, Δ. (1939). *Αναγνωστικό για την ΣΤ' τάξη*. Αθήνα: ΟΕΣΒ.
- Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Λουκάτος, Δ. (1975). *Η εθνική περιουσία*. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος Ι, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. 448.
- Μαλαφάντης, Κ. (2005). *Παιδαγωγική της λογοτεχνίας. Τόμος Α'*. Αθήνα: Γρηγόρης. 303-327 όπου το άρθρο «Εκπαίδευση και «στράτευση»: το αναγνωστικό της φυλακής του Μιχάλη Παπαμαύρου (1947).

- ΜΙΕΤ (2010). *Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά 1860-1960*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ. 87.
- Μποντίλα, Μ. (2003). «Πολύχρονη να ζεις, μεγάλη Στάλιν». *Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στα Ανατολικά κράτη (1950-1964)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπουζάκης, Σ. (1996). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. (1999). *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Τόμος Α' και Β'* Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. & Κανταρτζή, Ε. (2019). *Τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας του δημοτικού σχολείου (1917-2017). Η διαχείριση των εθνικών τραυμάτων, επιτευγμάτων και μύθων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαμαύρου, Μ. (1944) *Ελεύθερη Ελλάδα. Αναγνωστικό Ε' και Στ' τάξης* (Έκδοση Π.Ε.Ε.Α - Επανέκδοση Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή (1983) (Π.5).
- Παρανίκας, Μ. (1867). *Σχεδίασμα περί της εν τω Ελληνικώ έθνει καταστάσεως των γραμμάτων από αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι της ενεστώσης (ιθ') εκατονταετηρίδος*, Κωνσταντινούπολη.
- Πατρινέλης, Γ. (1989). *Το Ελληνικό βιβλίο κατά την Τουρκοκρατία (1476-1820). Περιλήψεις μαθημάτων*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ. Υπηρεσία Δημοσιευμάτων.
- Πατρινέλης, Χ. (2005). Το κρυφό σχολειό και πάλι, *Ερανιστής*, 25.
- Ρεπούση, Μ., Ανδρεάδου, Χ., Πουταχίδης, Α. & Τσιβάς, Α. (2006). *Ιστορία ΣΤ' Δημοτικό, Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια*, Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Σακελλαρίου, Χ. (1984). *Η παιδεία στην Αντίσταση. Μαρτυρίες 8*. Αθήνα: Φιλιππότης.
- Σακελλαρίου, Χ. (1985). Τα αληθινά κρυφά σχολεία. *Τα Εκπαιδευτικά*, 1, 134.
- Τα Αετόπουλα. Αναγνωστικό της Γ' και Δ' τάξης* (Έκδοση Ελεύθερης Ελλάδας, 1944 - Ανατύπωση από το Ελληνικά Θέματα: Κατοχή - Αντίσταση - Εμφύλιος, αρ. 17, Θεσσαλονίκη (Π.3).
- Ταμπακοπούλου, Α. & Δρακοπούλου, Θ. (Μυρτιώτισσα). (1939). *Κρινολούλουδα*. Αθήνα: ΟΕΣΒ.
- Το Βήμα (2017). *Η ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης και Γλώσσας. Η δίκη των τόνων. Η πειθαρχική δίωξη του Καθηγητή Ι.Θ. Κακριδή*, Αθήνα: Το Βήμα.
- Χατζόπουλος, Κ. (1991). *Ελληνικά σχολεία στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας (1453-1821)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Τα σχολικά βιβλία τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως πηγές ανήκουν στις Συλλογές του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του Εθνικού Κέντρου Έρευνας και Διάσωσης Σχολικού Υλικού.

